

Detta nummer

Rasbo kyrka är en av Upplands största medeltida landskyrkor. Den ligger vackert på en höjd och kyrkogården är omgiven av en mossbevuxen gråstensmur. I kyrkan möter vi en rik målningsskrud som med vackra rankmotiv för tankarna till sirlig rokokko.

Rasbokils kyrka byggdes senare, i början av 1500-talet, och innehåller kalkmålningar av en helt annan typ än i Rasbo kyrka. Här är det tätt mellan små och innehållsrika bildscener.

Frötuna gård har en historia som troligen går tillbaka till förhistorisk tid. Ägarna är i huvudsak kända ända sedan 1300-talet. Det är många kända adelsläkter som ägt gården under seklernas lopp. Idag möter vi en välbevarad gård med många byggnader från 1700- och 1800-talen med ett anslutande vackert parklandskap ner mot Funbosjön.

Romantikens Uppsala under 1810- och 20-talen dominerades av ett antal framstående akademiker och författare av vilka Erik Gustaf Geijer och Per Daniel Amadeus Atterbom var de främsta. Kring dem förekom ett intensivt sällskapsliv i de litterära salongernas och soaréernas tecken. Genom Malla Silfverstolpes memoarer vet vi mycket både om uppsala-romantikerna och om det liv de levde; en gången tid träder levande emot oss.

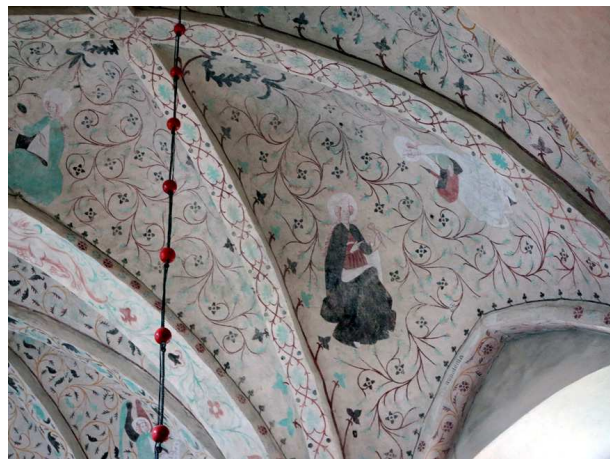
Kyrkogårdsmuren vid Rasbo kyrka

Rasbo kyrka

Rasbo kyrka, vars äldsta delar är från tidig medeltid, är en av de största kyrkorna på den uppländska landsbygden. Tingsstället var beläget på denna plats vilket tyder på att Rasbo kyrka var den förnämsta kyrkan i Rasbo härad. Kyrkan har en rik medeltida målningsskrud som enligt inskrift kom till 1453 efter valvslagningen kring mitten av 1400-talet.

Kyrkans byggnadshistoria

De äldsta delarna i Rasbo kyrka är långhuset och tornet från 1200-talets andra hälft. Sannolikt fanns det dessförinnan en träkyrka på platsen. Kyrkan är byggd av gråsten. Den ståtliga sydportalen, nu entré från vapenhuset till långhuset, med omfattning av profilerat tegel i olika former anses ha tillkommit omkring år 1300. På 1400-talet påbyggdes tornet till större höjd, kyrkan försågs med vapenhus och det ursprungliga tunnvalvet av trä ersattes av tegelvalv. Väggar och valv försågs med figurmålningar. Dessa tillkom 1453, inte 1456 som tidigare felaktigt uppgivits. I vapenhuset finns endast ornamentala målningar. Målningarna förhöjde kyrkans värde genom att ge intryck av en värld närmare Gud.

Figurer mot bakgrund av rankverk i Rasbo kyrka

I slutet av medeltiden skedde en omfattande utbyggnad österut med korsarmar och nytt kor. Det ursprungliga smala, rakt avslutade koret ersattes av ett kor av samma bredd som långhuset. De romanska kyrkorna hade sällan sakristia; även en sådan byggdes vid denna tid. Korets och korsarmarnas gavlar dekorerades utvändigt med en rik utsmyckning av blindingar av en utformning typisk för senmedeltiden. Gavlarna utfördes i tegel och deras blindingar vitmålad och kontrasterade därmed vackert mot teglets röda färg. Korsarmarna iordningsställdes i slutet av 1500-talet som gravkor för ägarna till Tomta (den norra) och för ägarna till Frötuna (den södra). Grevinnan Beata Jaqueline Ribbing överlät den södra korsarmen till församlingen 1751 med villkoret att gravkammaren då tillslöt för alltid.

År 1702 slog åskan ner under högmässan varvid 12 personer dog. En ny tornhuv byggdes 1709. Den nuvarande tornhuv tillkom 1802 efter ytterligare blixtnedslag. Under medeltiden fanns inga fönster på norrfasaden. År 1827 förstörades fönstren, kyrkan vitputsades invändigt och även inredningen målades vit. På kyrkans sydvägg, tätt invid vapenhuset har dock ett smalt spetsbågigt fönster bevarats, troligen från högmedeltiden. Cirka hundra år efter ombyggnaden återställdes den gamla interiören genom att kalkmålningarna frilades och inredningen målades om i ursprunglig färgsättning.

Inredning

I kyrkan finns ett triumkrucifix från början av 1300-talet, utfört av den s.k. Rasbokilmästaren, och ett mindre krucifix från 1400-talets senare hälft. Det tidigare krucifixet uttrycker Kristi lidande och uppvisar franska stildrag. Det förmodas ha tillverkats vid domkyrkohytan i Uppsala. Altaruppsatsen av sandsten och predikstolen är tillverkade på Gotland på 1600-talet och skänktes till kyrkan 1649 av Frötunas dåvarande ägare riksrådet och amiralen Åke Ulfsparré. På altaruppsatsen finns både vapnet för släkten Ulfsparré och för släkten Kyle, hans hustru.

Målningar

I långhuset och vapenhusets valv finns ett rankverk av en typ som inte är olik det som funnits i Swedenborgs gravkor i Uppsala domkyrka.

Rasbo och Funbo kyrkor är smala kyrkor av romansk typ. Målningsskruden i Rasbo kyrka uppvisar stora likheter med målningarna i Funbo kyrka. Långhuset fick sina kryssvalv i förra hälften av 1400-talet. I det senare tillagda östpartiet är valven av ett slag som förekommer kring 1500. Valvtypen består av två stjärnformer lagda ovanpå varandra. Målningarna i Rasbo kyrka visar jämförelsevis få figurer omgivna av ett rikt rankverk till skillnad mot de senare tillkomna målningarna i Rasbokils kyrka som är mycket mera bildrika. Detta motsvarar innehållet i predikningarna som i landskyrkorna vid mitten av 1400-talet förändrades från att i stort sett ha bestått av enkla utläggningar av dagens text till att få en mer komplicerad utformning. De tematiska målningarna i Vendels kyrka (1450-51) är ett bra exempel på övergången mellan de båda kompositionstyperna.

Rasbomålningarna har ett mjukt formspråk och figurerna har väna drag. Figurerna är inte inlagda i en omgivande miljö utan står direkt omgivna av rankverket. Färgerna har under århundradenas lopp och också till följd av rengöringar blekts kraftigt och även ändrat kulör som t.ex. den röda färgen som idag är svart. Vissa färger som t.ex. gult har helt försvunnit. Färgerna var således under medeltiden betydligt kraftigare än idag.

Målningarna i de medeltida kyrkorna brukar vanligen följa tydliga program men så är inte fallet i Rasbo kyrka. Människogestaltarna i valvkapporna föreställer nästan bara helgon. På västväggen finns en mycket realistisk framställning som visar de 10000 martyrnerna som störtades ner från berget Ararat. På södra väggen ovanför porten ut till vapenhuset visas djävlar som på ett stort stycke pergament skriver upp skvaller som de hör i kyrkan med syftet att ta själen från kyrkobesökarna när de kom till domen.

Kristina Berglund

Litteratur och källor

Hemsida för Kulturföreningen i Rasbo,
<http://www.rasbokultur.nu>
 Nilsén, Anna, muntlig redovisning med kompletteringar av
 Karlsson, Lars-Erik
 Sjöström, Ingrid och Sporrang, Ulf (redaktörer), *Uppland,
 landskapets kyrkor*, Sockenkyrkorna, kulturarv och bebyg-

gelsehistora, Forskningsprojektet sockenkyrkorna, 2004.
Vägvisare till kulturen i Uppsala län, utgiven av Länsstyrelsen i Uppsala län, Upplandsmuséet och Upplands Fornminnesförening samt Uppsala läns landsting, Uppsala 1979.
Vägvisare till kyrkorna i Uppsala län, utgiven av Länsstyrelsen i Uppsala län, Upplandsmuséet och Uppsala stift, Uppsala 1997.

Rasbokils kyrka

Rasbokils kyrka ligger nära Årby gård som har anor från medeltiden och är socknens största gård. Kyrkan har en mycket välbevarad medeltida karaktär. Den omges av en bogårdsmur av gråsten, med en av de ursprungliga två stigluckorna bevarad.

Kyrkans byggnadshistoria

På samma plats låg tidigare en träkyrka, omnämnd för första gången i Uppsala domkyrkas register år 1344. Kyrkan och vapenhuset uppfördes omkring 1500. Sakristian anses vara äldre och kan ha tillhört en äldre träkyrka. Kyrkan är byggd av gråsten och är en välbevarad salkyrka. Kyrkan är grundlagd på en bädd av ekstockar i två lager som sträcker sig långt utanför kyrkmurarna. Kortravéns gräns mot långhuset markeras av en vid korbåge som lämnar sikten mot altarrummet fri.

Gavelröstena är dekorerade med tegelblindingar. Kyrkan var ursprungligen oputsad men idag är fasaderna putsade i gult med vita omfattningar runt fönster och portar. Fönstren förstörades i samband med ombyggnader på 1700- och 1800-talen. Ett mindre fönster i långhuset har ursprunglig form. Söder om kyrkan står en klockstapel på en kulle. Den uppfördes på 1700-talet och kläddes med panel på 1800-talet.

Inredning

Dopfunten är från 1400-talet. Predikstolen, som är från mitten av 1600-talet, skänktes av dåvarande ägaren till Årby, Jurgen Schildt. Altaruppsatsen skänktes till Årby på 1700-talet av Wilhelm Mauritz von Post. Altare, altarring, altartavla, nummertavla och orgel anses också härstamma från 1700-talet.

Målningar

I vapenhuset består taket av kryssvalv medan långhuset har höga stjärnvalv och koret åttadelat ribbvalv. Valv och väggar försågs med kalkmålningar omkring 1520 av en okänd mästare, den s.k. Rasbokilmästaren. Målningarna överkalkades i slutet av 1700-talet men togs åter fram i början av 1900-talet under ledning av Sigurd Curman. I samband härmed togs orgelläktaren bort varefter kyrkorummet återfick en mera enhetlig medeltida karaktär.

Ett rikt målningsprogram, av renässanstyp, innehåller många bildscener med försök till perspektiviska rumsskildringar och tidstypiska klädedräkter samt växtornament. Bilderna är små och innehållsrika. Bilderna avgränsas av bårder utförda med schablontryck. På valvbågarna finns tidstypiska växtrankor.

Bildkompositionen och detaljer såsom ansiktsuttryck m.m. visar att förlagor troligen var nordtysk grafik, bl.a. utförda av Albrecht Dürer. I långhuset dominerar bilder av Kristus. I bilderna visas Jesu liv och död – Kristi dop, förklaring och underverk, passionssviten med 22 bilder, jungfru Marias död och jordafärd, yttersta domen m.fl. I en scen i långhu-

sets östra valv möter vi den gammaltestamentliga berättelsen om de tre männen i den brinnande ugnen. I korvalvet finns bilder av de fyra apostlarna och bilder av Jesu föregångare i Gamla testamentet, t.ex. Simson. På väggarna finns invigningskors. Inför invigningar av kyrkobyggnader skulle biskopen ha fastat. Vid invigningen, som var en omfattande procedur, skulle han bl.a. stående på en steg med pek- och långfinger teckna kors med helig olja på tolv stälten på kyrkväggarna.

Tätt mellan bilderna i Rasbokils kyrka

Med tiden kom Kristi lidande och Maria alltmer i fokus i kyrkomålningarna. På västväggen i Rasbokils kyrka framställs särskilt gripande motiv på temat Kristi lidande, en placering som var lätt att se när man kom in i kyrkan.

Kristina Berglund

Litteratur och källor

Hemsida för Kulturföreningen i Rasbo,
<http://www.rasbokultur.nu>
 Nilsén, Anna, muntlig redovisning med kompletteringar av
 Karlsson, Lars-Erik.
 Sjöström, Ingrid och Sporrang, Ulf (redaktörer), *Uppland,
 landskapets kyrkor*, Sockenkyrkorna, kulturarv och bebyg-
 gelsehistora, Forskningsprojektet sockenkyrkorna, 2004.
Vägvisare till kulturen i Uppsala län, utgiven av Länsstyrelsen i Uppsala län, Upplandsmuséet och Upplands Fornminnesförening samt Uppsala läns landsting, Uppsala 1979.
Vägvisare till kyrkorna i Uppsala län, utgiven av Länsstyrelsen i Uppsala län, Upplandsmuséet och Uppsala stift, Uppsala 1997.

Frötuna

Frötuna ligger vackert på en höjd vid norra änden av Funbosjön i Rasbo socken. Ända sedan 1300-talet är ägarelängden känd i huvudsak. Gården omtalas som sätesgård 1387. Gården har anor sannolikt sedan före medeltiden vilket framgår av gårdsnamnet (fruktbarhetsguden Frej eller Frö som var bror till Freja). Gården med alla dess byggnader och trädgård är en kulturhistoriskt mycket värdefull miljö.

Byggnadshistoria

Från medeltiden finns en borgruin kvar, ca 3 km söder om Frötuna på en udde ut i Funbosjön. Borgen uppfördes av gråsten och tegel. Frötuna är idag en välbevarad herrgård med byggnader från 1700- och 1800-talen. På Frötuna finns också många ekonomibyggnader, 24 arbetarbostäder och ett trettiotal torp från 1700- och 1800-talet. Manbyggnaden stod klar 1744. De båda stallbyggnaderna och magasinet uppfördes i tegel mellan 1776 – 1786. Omkring 1800 uppfördes ytterligare två stenhus, ”Gamla kontoret” och bryggerhuset. År 1840 härjades gården av brand. Manbyggnaden brann ner och hela gården lades i aska, även all lösegenom. Gården byggdes därefter om med en manbyggnad i senklassicistisk stil på den gamla grunden samt med två flyglar i två våningar som omsluter en gård. På andra sidan vetter manbyggnaden mot ett parklandskap med vackra trädplanteringar ner mot Funbosjön.

Frötuna mangårdsbyggnad

Bland ekonomibyggnaderna märks ett timrat sockenmagasin som tidigare stått på kyrkbacken vid Rasbo kyrka. Detta ropades in av kyrkoherden i Rasbo 1893 och flyttades därefter till Frötuna. På gården finns också en stor magasinsbyggnad från 1920-talet i tre våningar. Arbetarbostäderna från 1800-talets senare del och början av 1900-talet är faluröda och ligger utmed allén upp mot gården. I slutet av allén låg en förvaltarbostad i klassicistisk stil uppförd 1923, riven sedan snart tio år sedan.

I mitten av 1300-talet delades Frötuna upp i två gårdar som drevs parallellt men som åter slogs samman i slutet av 1500-talet. Sedan 2001 drivs gården genom Fiskartorpets Förvaltning AB med ändamålet att äga och förvalta jordbruksfastighet, bedriva retreat och kursverksamhet jämte därmed förenlig verksamhet.

Ägare till Frötuna

Gården har haft många framstående ägare. Under drygt 50 år på 1300-talet ägdes gården av släkterna Lejonlilja och Färla. År 1381 köptes gården av Karl Ulfsson Sparre. Om honom skrevs det i Vadstena klostrets minnesbok efter hans död: ”Han var en utmärkt riddare, en av de ädlaste i folket,

lysande genom ära och duglighet och i besittning av stort vetande.” Hans dotter Margareta blev mor till konung Karl Knutsson.

Från slutet av 1300-talet ägdes gården av släkten Stralendorp. Märta Lydekadotter, i denna släkt, ägde gården från ca 1420 – 52. Hennes förste make var Bo Nilsson Natt och Dag. Hennes andre make var riddaren Bengt Jönsson Oxenstierna på Salsta slott, han som lär ha bekostat målningarna i Tensta kyrka och som finns avbildad på den norra korväggen i kyrkan.

År 1452 kom gården i Peder Svenssons ägo. Hans dotter gifte sig med Lasse Karlsson Björnlår, varefter gården förblev i släktens Björnlårs ägo till 1517. Därefter tog släkten Soop över. Genom giftermål på 1560-talet kom därefter släkten Posse att ta över och 1626 tog släkten Kyle över, också genom giftermål. Hans Kyle, var häradshövding och ägde gården 1626-1659, varav de första tre åren tillsammans med sin hustru. År 1703 kom gården i släkten Gyllenkroks ägo.

År 1773 köptes gården av Charles de Geer, hovmarskalk och friherre och gift med Catharina Charlotta Ribbing och förblev i denna släkts ägo i ca 150 år. Familjen de Geer ägde också Lövsta bruk. Catharina Charlotta Ribbing, stiftade 1779 fideikommiss för släkten de Geer.

Under åren 1821-29 skrev Malla Silfverstolpe i sina memoarer om flera uppskattade besök på Frötuna. Malla beskrev ett besök i mars 1821 då hon med några släktingar for ”på gott slädföre till det lyckliga, älskvärda paret Emanuel de Geer och Caroline Didron på Frötuna. På kvällen återvände de i klart månsken.” Året därpå i april for hon ”till det lyckliga paret de Geers på Frötuna, detta sällhetens och trevnadens hemvist”. I februari 1829 omnämnde Malla ”en rolig afton hos det goda trevliga paret Emanuel de Geer och Caroline Didron – musik och sång”. Men redan två månader senare i april 1829 skrev hon om Emanuel de Geers död: ”Underrättelsen om baron Emanuel De Geers död var ett verkligt dunderslag, han var 48 år gammal, en älskad, lycklig make, far för sju barn och högst behövlig för de sina.”

År 1925 gifte sig Marianne de Geer med Carl Oscar Bernadotte. År 1935 tog sonen Oscar Bernadotte över Frötuna. På 1990-talet gick gården i konkurs. Sedan 2001 ägs Frötuna av Carl och Charlotte Bernadotte.

Kristina Berglund

Litteratur och källor

Karlsson, Lars-Erik, muntlig och skriftlig redovisning Montgomery – Silfverstolpe, Malla, *Memoarer*, Stockholm 1908 – 11.

Söderberg, Bengt G, Uppland, i Kjellberg, Sven T. (huvudredaktör), *Slott och herresäten i Sverige*, Malmö 1967. (Vissa uppgifter i denna bok är felaktiga, enligt senare forskning).

http://www.upplandia.se/herrgard_frotuna.htm.

Malla Silfverstolpe - från romantikens Uppsala till Carl Jonas Love Almqvists demoni

Malla Silfverstolpe (1782-1861) skrev liksom många unga flickor dagbok. Hon påbörjade den i 13-årsåldern och fortsatte att skriva nästan hela livet. Memoarerna är baserade på dagboken, men reflekterande. Det märker man speciellt när hon som 40-åring skrev om den unga Malla. Hon betraktade sitt yngre jag med sympati men också med en viss kritisk distans.

Malla Montgomery som hon hette som flicka gifte sig med ryttmästaren, sedermera översten, David Silfverstolpe 1807. Efter fem års äktenskap flyttade de båda makarna till Uppsala. År 1819 dog maken och som välbeställd men barnlös änka deltog hon i det akademiska sällskapslivet i Uppsala. Centralfigurerna var makarna Anna Lisa och Erik Gustaf Geijer. Under terminerna samlades man i varandras hem för att diskutera nyutkommen litteratur, spela piano och sjunga. Men hur mycket Malla än tyckte om sina vänner så kunde de inte fylla det känslösvakuum som barnlösheten och frånvaron av en make skapade. Hon kom att i tur och ordning intressera sig för tre unga män av vilka Per Ulrik Kernell var den förste. Det var han som föreslog att hon skulle skriva ner sina minnen och efter Kernells död kom skrivandet inte bara att bli ett sätt att hedra hans minne utan kom också att fylla hennes liv med innehåll. Genom memoarerna kom hennes ungdom åter. Men de var också framåtblickande, hon tänkte sig att man i framtiden något litet skulle komma underfund med den varelse som var Malla Silfverstolpe och att "min underliga erfarenhet skall ej dö med mig".

Mallas bakgrund

Malla föddes 1782 in i det gustavianska ståndssamhället. Hennes far översten Robert Montgomery var stationerad i Finland. Modern dog tidigt och Malla kom då att tas om hand av sina morföräldrar på Edsbergs slott utanför Stockholm. Faderns familj kom ursprungligen från Skottland medan morfaderns, riksrådet Thure Gustaf Rudbecks förfader var "Atlantikans" författare, uppsalaprofessorn Olof Rudbeck. Malla tillbringade sin barndom på Edsbergs slott samt i Stockholm under säsongen. Barn- och ungdomsskildringen i memoarerna är av hög litterär klass, men det är skildringen av tiden efter 1819 som har det största intresset.

Memoarskrivandet

Memoarerna påbörjades år 1822. Då låg förlusten av Finland drygt tio år tillbaka i tiden. Mallas ungdomshjälte, Napoleon, hade dött året förut och hans marskalk Karl XIV Johan var kung av Sverige. I Uppsala hade romantiken fått sitt genombrott genom Atterbom och hans tidskrift *Phosphoros*. Romantiken var en internationell rörelse, men genom den lyckliga uppsättningen av framstående akademiker kom den att få en självständig utveckling i Uppsala. Mallas ungdomsår inföll under den gustavianska eran. Den bakgrunden gjorde att hon först stod främmande för romantiken, men hon kom ganska snart att omfatta den med entusiasm. Upplysningstidens rationalism ersattes av känsla och fantasi. Och för känslomänniskan Malla var detta helt rätt.

De grå påsarna

Manuskripten samlades i grå papperspåsar och togs då och då fram för högläsning inom vänkretsen: "Den 10 mars (1824) voro Geijers, Atterbom och Lindblad hos Malla. På deras begäran började hon att för dem läsa sina minnesanteckningar och hade den allraljuvaste, hjärtligaste tillfredsställelse av att se dessa sina utvalda vänner intresserade därav." Uppläsningarna var uppskattade, men det kom att dröja tio år in på 1900-talet innan manuskriptet trycktes.

Malla Silfverstolpe

Den mystiska händelsen

En mystisk händelse i samband med ett stockholmsbesök 1823 kan belysa den romantiska stämningen även om den låg närmare E.T.A. Hoffmans egendomliga historier och vissa händelser i Carl Jonas Love Almqvists "Drottningens juvelsmycke" än uppsalaromantiken: "När hon återvände till Regeringsgatan och gick utför Styckgjutarbacken, mötte hon en herre i brun kappa, som tvärstannade mitt för henne; då hon såg upp, igenkände hon med stor förundran samma man, som fördom i hennes ungdom brukade stå hela dagarna i portgången mitt emot fru Rudbecks boning på Klara södra kyrkogata och alltid hälsade på Mallena Razky eller Malla, då de visade sig i fönstret, och gärna följde dem på avstånd, om de ute råkade honom. Aldrig visste de vem han var, men i flera år fortfor han sålunda. Nu tjuo år därefter var han åldrad, gråhårig, men kände synbarligen igen Malla, avtog hatten – hon gick hastigt förbi honom. Då hon nedkommen för backen vände sig om, märkte hon, att han följde henne. Hemkommen till sitt rum såg hon ut genom fönstret, och då han blev henne varse hälsade han ånyo. Det föreföll Malla hemskt och spöklikt! Några dagar därefter gick hon ut med Anton Wrangel, råkade åter samma man, som hälsade som vanligt. Hon ville nu visa honom för Anton för att han skulle skaffa henne att få veta vem han var, men en vagn kom emellan och hindrade; det var sista gång Malla någonsin såg denna mystiska person, som hon aldrig fick någon upplysning om."

Per Daniel Amadeus Atterbom

Fredagarna hos Malla

I de kretsar där Malla umgicks träffades gjorde man visit hos varandra, men umgänget var rätt oorganiserat. Eftersom Malla inte ville sitta och vänta på visiter och inte heller begränsa sig till att bjuda några få vänner som Geijers och Atterbom, kom hon på att till en större krets kungöra att det var fritt att besöka henne på fredagskvällarna. Tiden var vald med hänsyn till Geijer eftersom veckans föreläsningar då var avslutade och han hade två fridagar framför sig. ”Den 10 november (1820) var den första *fredagen*, som dessa kvällar sedan kallades. Supén var alltid tarvlig, fyra rätter, men Geijer ville hon gärna giva, vad hon visste smakade honom, och det var inte heller svårt, ty han hade i allmänhet god aptit. Dessa roliga kvällar spridde intresse över hela veckan och blevo ett mål för tanken”.

Fredagskvällarnas innehåll varierade. Man kunde t.ex. läsa upp nyutkommen litteratur och diskutera den. Här förekom både utländsk litteratur och svensk. Esaias Tegnér's skrifter förekom ofta. Både Atterbom och Geijer läste upp egna skrifter. Uppläsningen av Love Almqvists ”Amorina” fängade Mallas intresse eftersom handlingen delvis utspelade sig vid Edsvikens stränder, men hon tyckte att boken var underlig. Geijer spelade ofta piano, gärna egna kompositioner, och Kernell sjöng. Han var en mästare på att uttolka Bellman och utformade epistlarna som små teaterstycken. Längre fram kom Adolf Fredrik Lindblad att bidra till den musikaliska underhållningen.

Tegnér's biskopsvigning

Uppsala var inte bara universitetsstad, den var också säte för ärkebiskopen. I maj 1824 kom Esaias Tegnér till Uppsala för att vigas till biskop. Eftersom ärkebiskopens fru inte var hemma bad ärkebiskopen Malla att vikariera som vardinna under de aktuella dagarna. Malla skriver: ”Tegnér var rolig men något fri i sina uttryck. Han sade åt Malla, att hon var lik en engelska, som han varit mycket kär uti - »hon var kanske vackrare», sade han, »men hade ej så mycket liv

och uttryck som överstinnan. Det beror alldeles av er, om jag nu skall bli kär igen, ty jag känner stor benägenhet därtill.» Malla skrattade, men han blev väl fritelig. Med förundran såg hon på honom och yttrade sin förvåning över detta språk i hans mun. Han tog då hennes hand, kysste den och sade: »Nå, nå, jag förstår, det duger ej med överstinnan! Se blott på mig så där, och jag lovar, att ni aldrig mer skall få höra sådant.» Han höll ord; alltid var han vänlig, nästan förtrolig med Malla, och aldrig mer var han plump som denna enda gång.”

Kernell

Kärleken spelade emellertid en stor roll för Malla. Hon kände starkt för sina vänner, men blev lätt ledsen när de inte visade samma starka känslor för henne. Än varmare var bandet till de tre unga män som hon kom att fästa sig vid. Det var en stark svärmisk känsla som delvis ersatte den hon i avsaknad av barn aldrig fick möjlighet att visa. Som fyrtioåring kom hon att först fästa sig vid den femton år yngre Kernell. En stämmningsbild från 1821 ger en stark närvarokänsla: ”Den 9 oktober voro Wrangels och Malla tillsammans hos Geijers. Malla var sorgsen och orolig, satt i förmaket bland de äldre, de unga voro alla uti rummet åt gården, där man såg domkyrkan. Kernell var bland dem; han hade aldrig förr börjat att tilltala fru Silfverstolpe, nu inkom han direkt till henne och frågare, om hon ej ville se, huru vackert månskenet upplyste kyrktornen. Förundrad och glad över denna vänliga uppmärksamhet följde hon honom till fönstret i rummet bredvid Geijers kammare. Det var en obekvärligt vacker afton, från det öppna fönstret såg man månen försilvra alla föremål och hörde Fyris susa vid fallet. Gustava kom också dit och föll i sin systems famn – de måste båda gråta, Kernell stod och såg på dem med deltagande – och Malla glömde aldrig hans blick i det klara månskenet!?”.

Lindblad

Kernell dog tidigt i TBC. Därefter kom Malla att engagera sig i tonsättaren Adolf Fredrik Lindblad, som gifte sig med Kernells syster Sophie. Hon hjälpte honom bl.a. genom att utverka ett lån från kungen som finansierade Lindblads musikstudier i Tyskland, bl.a. för Felix Mendelssohn. Lindblad deltog ofta i fredagsmötena: ”De aftnar som Geijers och Atterbom samlades hos Malla för att läsa något tillsammans och Lindblad väntades, sattes mittför det fönster i förmaket, som var närmast sängkammardörren, ett ljus på bordet till tecken åt Lindblad, som bodde mittemot över torget. Då han blev varse detta ljus, kom han alltid – det hade varit glada kvällar!”

Böttiger

Det sista engagemanget gällde skalden Carl Wilhelm Böttiger. Kärleken var i alla tre fallen platonisk, men Malla var medveten om att det lätt kunde missförstås. I ett samtal i juni 1830 med en väninna berättade Malla öppenlydligt om sina känslor. ”Då jag omtalade mina dårskaper, sade hon: Kära Malla, akta dig nu, gör dig inga avgudar bland dina unga vänner! Ja, hon hade rätt, men det blir så ledsamt att icke hava något livligt intresse! Hur skall jag kunna leva?”

Mallas varma hjärta var emellertid något som kom alla hennes vänner till del. Hennes generösa väsen är fint fångad i dikten ”Reseda” Geijer tillägnat henne:

Blomster i de svala lunder,
Där du dväljes obekant,
Dig jag sjunger, dolda under,
Främling från ett bättre land!

Solens stråle icke stänkte
Med sin purpur dina blad,
Ibland gräsen du dig sänkte,
Steg ej främst bland blommors rad.

Fast du ej av ljuset smekas,
Bor en helig eld i dig,
Och din själ, som uttryck nekas,
Blommar stilla inom sig.

Leva, ack, det är att lida !
Ljuvt du andas ut din bön.
Gläd dig blomma! Glädje sprida,
Bättre är än vara skön.

Den lästa kvinnorollen

Det var inte bara på det känslomässiga planet som Malla i avsaknad av man och barn kände sig otillfredsställd. Som kvinna hade hon små möjligheter att föra ett eget aktivt liv. En bondhustru deltog aktivt i produktionen och hade sig egen verksamhetsfär, men för kvinnor av Mallas samhällsklass fanns inte denna möjlighet. Mallas make David hade tagit hand om alla praktiska och ekonomiska angelägenheter. Hon kunde se att hans dispositioner inte var så kloka alla gånger, men hade som omyndig inte formell möjlighet att påverka besluten. För Mallas del var situationen desto allvarligare som maken var manodepressiv. Under vintrarna låg han passiv på soffan och följde inte upp de ofta okloka affärer som han gjort upp om under sommarhalvåret. I avsaknad av banker och aktiemarknad var det också svårt att placera pengar på ett säkert sätt och att åstadkomma riskspridning. Efter makens död var ungefär hälften av Mallas tillgångar placerade som en fordran på Davids bästa vän. När han 1826 inte kunde betala räntan på lånet, 2.400 riksdaler banco, måste Malla både inskränka sig och själv låna pengar till sitt uppehälle. Känslan att vara låst och inte själv kunna påverka sin situation måste ha varit mycket betungande.

Inte ens i sitt eget hem hade Malla full kontroll. Släktingarna på hennes mor sida ställde olika krav på henne, bl.a. att hon skulle låta några av deras barn bo hos henne under olika perioder. Det var både på gott och ont. Särskilt problematiskt var det att ha Tönnes Wrangel i sitt hem under dennes studietid i Uppsala: ”Men Tönnes är mig alltid störande; som en stum observatör sitter han där och recenserar inom sig med oerfaren vishet.”

Berlinresan

Ändå kunde Malla med sin under de första åren som änka förhållandevis goda ekonomi göra saker som låg utanför de flestas möjligheter. Under 13 månader 1825-26 gjorde hon tillsammans med Geijer och Lindblad en resa till Tyskland. Den längsta tiden tillbringades i Berlin med sitt vitala kulturliv. Här kunde hon dra nytta av sina språkkunskaper, hon konverserade ledigt på tyska och franska. Här fick hon också möjlighet att träffa många av tidens ledande personer och inte minst Amalia von Helvig som hon kände sedan tidigare.

När Malla kom tillbaka från sin långa resa visade det sig att umgänget i Uppsala hade förändrats. Hans Järta, en av männen bakom statskuppen 1809, hade efter sin avgång som landshövding i Kopparbergs län flyttat till Uppsala. Järtas hem kom nu att bli den plats där man ofta samlades på kvällarna. Litteraturläsandet och musicerandet fick ge vika för politiska diskussioner. Geijer, som var mycket intresserad av samhällsfrågor, deltog med iver i diskussioner-

na, men avstod i allmänhet från att framföra någon annan uppfattning än Järtas. Vänskapen mellan Geijers och Malla bestod dock, hon läste franska med dottern Agnes och firade flera jular i det geijerska hemmet.

Carl Jonas Love Almqvist

Den demoniske Almqvist

Adolf Lindblad hade efter sin tysklandsresa gift sig och bosatt sig i Stockholm. Där hade han gjort Almqvists bekantskap. Till sin hustrus Sofis och till Mallas oro hade han blivit starkt influerad av Almqvist. De hade gemensamma intressen eftersom även Almqvist var musikalisk och hade tonsatt flera av sina dikter. Malla kom emellertid så småningom att värdesätta Almqvist som författare, även om hon tyckte att han var mycket ojämn: högt och lågt samsades i en förbryllande blandning: ”Almqvist intresserade Malla mycket. Hon beundrade honom som ett rikt begåvat snille och höll av honom som en god och ädel man av vars umgänge hon lärt mycket och haft gott och roligt, fastän han ofta föreföll henne dunkel och outhärdad både för sig själv och för andra och därigenom fruktade hon honom som möjligen farlig och förledande.”

I oktober 1835 besökte hon tillsammans med Lindblad och Almqvist en porträttmålare Mazér: ”Där var ett porträtt av Almqvist, likt men med ett demoniskt uttryck, som mycket och djupt grep Adolf. *Var det en varning?* I juni 1837 prästvigdes Almqvist i Uppsala, men Malla var skeptisk: ”Jag tyckte inte om hans uttryck idag vid prästedens avläggande. Det föreföll mig som var det blott en tom formel för honom utan inre betydelse och kraft.”

Lindblad kom så småningom att bli allt mer skeptisk mot Almqvist och denne kom såsom främste gäst i det lindbladiska hemmet så småningom att ersättas med Jenny Lind. Men två gånger till uppträder Almqvist i Mallas liv. Den första händelsen är utgivandet av Almqvists ”Det går an”. Malla var starkt kritisk mot att Almqvist tog så lätt på det av kyrkan välsignade äktenskapet och hon gav 1840 anonymt ut en motskrift med titeln ”Männe det går an?” Den andra händelsen gäller frågan om Almqvists lämplighet som

präst. Den omedelbara anledningen till att detta togs upp av konsistoriet i ärkestiftet var dels ”Det går an”, dels Almqvists diskussion i skriften ”Prästens ställning i tidevarvet” där han menade att prästen skulle följa Guds ord och sin egen tolkning av detta, inte blint lyda kyrkans ledning.

Kernells grav i Erlangen

Den 2 november 1842 skrev hon: ”Aftonen ämnade vi läsa, men oförmodat kom Love Almqvist, som var här för att inför Consistorium svara för sina skrifter... Bl. a. yttrade jag min avsky för hans stycke »Prästens ställning» som jag anser elak och insidiös. Pinligt förhållande att ej mer kunna högakta en människa, som man fordom trott väl! han stannade dock hela aftonen, åt som en uthungrad människa, och det var mig gott att åtminstone kunna giva honom mat.”

Vännerna kommer - och går bort

I Malla Silfverstolpes memoarer förekommer ett myller av människor från det slutande 1700-talet och det tidiga 1800-talet. Det är barndomsvännerna, uppsalakretsen med bl.a. Geijers och Atterbom, men också många av de ledande i riket. Hon hade samtalat med Karl XIV Johan, med Oscar I samt träffat hans små barn, bl.a. den blivande Carl XV. Gunnar Wennerberg var en ofta sedd gäst i hennes hem. Den största glädjen var kanske när hon 1837 lärde känna Fredrika Bremer. Men med åren kom hon så småningom att förlora sina vänner, en efter en. Den förste var ”den gode hederlige Törneros, som är oss alla så kär”, som oförmodat avled i januari 1839. Malla var närvarande de sista timmarna och läste för honom. Vid midsommartiden samma år blev ärkebiskopen Johan Olof Wallin allvarligt sjuk och även i det fallet var Malla, som vid den tiden bebodde en av våningarna i ärkebiskopshuset, med till slutet.

Den 17 maj 1847 begravdes Erik Gustav Geijer på gamla kyrkogården i Uppsala: ”Kl. omkring 6 kom tåget från Kungsängstullen, där den vördade lärarens lik möttes av hela Akademien, först sångare av studentkåren sjungande Geijers ord till Carl XII:s marsch: ’Viken, tidens flyktiga minnen’, sedan studenterna två och två, likvagnen som förde den ädle mannens stoft och så all professorerna med hans söner... Sedan tåget passerat min boning åkte vi en annan väg upp till kyrkogården och avstego där. Jag besökte Järtas och Törneros’ gravar – på denna kyrkogård vill jag vila!” Här på gamla kyrkogården kan man också nära Geijers grav finna Malla Silfverstolpes grav.

Claes-Henric Siven

Litteratur

Malla Silfverstolpes memoarer gavs första gången ut i fyra delar åren 1908-11. Urvalet var gjort av Malla Grandison som också stod för det supplement som behandlar åren efter den tid som memoarerna täcker, d.v.s. årtiondena efter 1830 fram till hennes död 1861.

Ett mindre urval publicerades i Natur och kulturs klassiker-serie 1960. Boken innehåller också en fin inledning av Paul Fröberg.

Schück-Warburgs Svenska litteraturhistoria del V (Hugo Gebers förlag, 3:e upplagan 1929), romantiken, innehåller på sid 209-214 en roande redogörelse för hur Malla Silfverstolpe etablerade sin litterära salong i Uppsala.

Stig Jägerskiöld har i boken ”Oskuld och arsenik”, Bonniers 1987, framfört en annan tolkning än Mallas av Almqvists underliga min i samband med avläggandet av prästeden. Han argumenterar för att Almqvists reaktion inte var religiöst betingad utan att han snarare vände sig emot att eden, som formulerats under 1600-talet och ännu inte reviderats, var en kvarleva från det karolinska enväldets tid.

Svenskt Biografiskt Lexikon har publicerat en välskriven biografi över Malla Silfverstolpe av Gösta Lundström. Den innehåller förutom material som inte tas upp här också en omfattande litteraturlista. Jag hänvisar till den på följande sätt: *Magdalena (Malla) S Montgomery, <http://www.nad.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=9478>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Gösta Lundström), hämtad 2012-07-13.*

Tidningen Kultur i Uppland

Uppland har en rik och varierad kulturhistoria. Avsikten med denna elektroniska tidning är att spegla den uppländska kulturen. Artiklarna kommer ofta men inte alltid att referera till en viss plats. Tidningen kommer alltså att kunna vara underlag för utflykter i Uppland. Många av artiklarna är också ett resultat av sådana utflykter.

Redaktion

Kristina Berglund och Claes-Henric Siven
Tel: 08-758 95 97 Mobil: 070-529 95 97
E-post: kristina.berglund.ark<kanelbulle>comhem